

SZÉLES KLÁRA

Milyen az égboltunk 1996 márciusában?

LÁSZLÓFFY ALADÁR SŰRÍTÉS-TECHNIKÁJÁRÓL

Kit nevezünk költőnek? – Sokféle lehet a válasz. Az egyik lehetséges felelet, a német elnevezés s az ezt idéző Kosztolányi szerint: költő az, aki „Dichter”, sűrítő. Mit és hogyan sűrít a poéta? Költője válogatja. Ha kimagasló, reprezentatív személyiségről, életműről van szó, sűríthet, esszenciát adhat egy egész korról. Nyelvezetével, szavaival, vagy a szavak közti csenddel is, a ritmussal, amit diktál, vagy amit teremt, vagy amit felszínre hoz elsüllyedt emlékeinkből.

Valamirevaló költőnél sokszor éppen ez az egyedi sűrítőkéesség lehet oka annak, hogy nem sokra megyünk azzal, ha megismertük irodalomtörténeti elődeit. Hiába próbáljuk például századvégünk költőit Vörösmartyn, Petőfin, Adyn edzett füllel hallgatni. Más, új fogékonyságot kívánnak; más, új hullámhosszon lehet, kell venni az ő adásukat; más úton kell eljutni a valódi találkozás átéléséhez. Másokká válhatnak sokszor a jólismert, egyszerű magyar szavak is, mert mögöttük új barlangrendszer tár fel, vagy ablakaikon új távolságokba láttat napjaink költője.

Lászlóffy Aladár esetében – régóta így tapasztalom – mintha a sűrítés technikája, az újféle fogékonyság-igény egyaránt megtévesztően jelentkezne. Mondhatnám: csupa csalás, rébusz és csapda ez az életmű. Olvasók, hallgatók léprevezetése. Hogy értem ezt? Induló költőként – az 50-es évek végén, 60-as évek elején – Lászlóffy Aladár, a már akkor meglepően, sőt mehökkentően sokoldalú és elmélyült műveltségű fiatalember verseiben, verseivel szüntelenül a megbotránkoztatás határvidékén járt. Olyanféle szabadverseket, prózaverseket írt, s ezeken belül afféle költői kijelentésekkel, képekkel, szóhasználattal élt, amelyek fittyet hánytak a korabeli költő-íllemnek, s felháborították a szerkesztőket. Sokáig, rendre vissza is adták ezeket az írásokat a vakmerő pályakezdőnek: na ezt azért mégse! – Aztán teltek az évek, s a vad outsiders elfogadott, sőt elismert, kitüntetett mesterként tisztelték, tisztelik. S az utóbbi évtizedekben mintegy a fordított folyamat tanúi lehetünk. Körülöttünk nő és szinte korjelenséggé válik műfajok határainak különféle átlépése, egymásbamosása; a formarombolások mögött néhol már a forma sem látható. S ekkor, a Posztmodern idején Lászlóffy Aladár mintha szándékosan az ellenkező végletet választaná, mintha tüntetne azzal, hogy formás, kötött, rimes, szinte csengő – hogy ne mondjam „csengő-bongó” – verseket ír. Holott, eddig, s napjainkban is a versekkel egyidejűleg sorra születtek-születnek prózai művei is: regényei, novellái, utóbb egyre nagyobb mennyiségben egyedifajta esszét, publicisztikát írt és ír: s eközben kiemelhetjük egyik, talán legismertebb albumát: temető-monográfiát is alkot (*Házsongárd*). Mindezekben vajon milyen hagyományt ápol? Van egyáltalán ilyen hagyomány? Továbbvisz tradíciókat, vagy új utakat teremt? A látszat alapján elkönnyvelheti a külső szemlélő: holmi tüntető konzervatívizmusról van szó.

Mi ez a fajta sűrítés? Beszélhetünk itt korszakunk esszenciájáról? Nem nosztalgia-ról, múltbanzésről, ősök idézéséről van szó? Csupán erre a jelenségre próbálok kis

Elhangzott a Kossuth Klubban, 1996. április 12-én, Lászlóffy Aladár költői estjének megnyitójaként.

fényt vetni. Annál inkább, mert amikor ráadásul a költő verseinek előadásával is találkozunk, úgy vélem, hogy a jelenség, a feltevés, a „megetvesztő”-nek nevezett élmény fokozott. A mindenkori Lászlóffy Aladár-versmondóknak nehéz dolga van, gondolom. Egyrészt az elsőként jellemzett, merész szabad versek élőszóban nehezen tolmácsolhatók. Az összetett, hosszú mondatokat, s a még összetettebb gondolatokat első, egyszeri hallásra nem könnyű felfogni, követni. Az utóbb említett: rimes, kötött versek viszont dallamos könnyedségükkel, jólismertnek tetszhető küllemükkel vezethetnek félre. Talán ez az oka annak, hogy Lászlóffy Aladár az a költő, akinek a munkái közül előszeretettel s mintegy rendszeresen azokat a darabokat válogatják ki szavalásra, amelyek kevésbé jellemzőek rá, költészetére; sőt, szinte az életmű margóján, mellékesen születtek. (*Férfiak, Iskoláim, drága iskolák* etc.) Most is fogunk hallani hasonlókat, például az *Erdélyi templomok fehére* címűt. Nem vállalná a költő ezeket a műveit? Hogyan vállalná! De mindazok előtt, akik elsőként ezt ismerik meg tőle, szinte egy új „Végvári” – Reményik-szerű költő arca rajzolódhat ki, s ez – úgy vélem – annyit jelent, hogy Lászlóffy Aladár költészetének lényege ismeretlen marad, félreértés történik.

Mit tehet ebben a helyzetben egy aggályos literátor? Megpróbálja közel hozni ezt a körülírt jelenséget a gyakorlatban. Egy-egy kiemelt példával. Legutóbbi versei közül azt a hármast választom, amely 3 vers közös címmel jelent meg a kolozsvári Helikon idei, március 5-i számában, annak címodalán. *„Az égbolt márciusban”*, ez az összefoglaló elnevezés. Talán friss, időbeli közelsége miatt is alkalmas lehet arra, hogy saját, mai, 1996-os tavaszi közérzetünkkel éljük át, s érzékeljük azt, amit sűrítésként említettem.

Ha csak ránézünk az újságdoldalra, a (posztmodernekné ásíthatnak is!) szembeűnő, hogy a jelzett formás, kötött, rimes négysorosokkal, egyszer hat sorral találkozunk. Maga ez a triász is kompozíció. Belepillantva: csupa ismerős szó, fogalom, sőt: verssor bukkan elénk. Mohács, Petőfi, Kufstein, „Anyám, az álmok nem hazudnak!”, „301” (vagyis a parcella, mint jelkép). Mit rejtenek akár maguk az idézetek?

1. A kiemelés természetesen csak hozzávetőleges. Ha jobban megnézzük a verseket, kiderül, hogy még több (túl sok?) szemmel láthatóan szó szerinti hivatkozás sorjázik a versekben. Ott is, ahol az idézés nem olyan nyilvánvaló, mint a kiemelt Petőfi-verssor, vagy a „mind egy szálíg” (elmeűnk) befejezetlen állítása, avagy az „átok reá, ki elhajtja” fordulata. Visszaűtalást rejt a „József vagy, legmélyén a kűtnak?” – kérdés is. S nem csupán a bibliai alak megidézése, időszerű azonosítása, hanem a mára már hozzátapadó Thomas Mann-i asszociációk megjelenítése miatt is. De nem kisebb holdudvarú „Atlasz” felbukkanása, máshol az „Istráng szakad, a malom messze” – földhözragadt (ál-földhözragadt) metaforikus helyzetképe, s még sorolhatnám.

2. De a továbbsorolásnál már érdemes a kontextus felől figyelni a jelentések át- és egymásra-réteűződését. Az említett (s a még nem említett) sorok, képek, szavak többféleképpen telítődnek és még át is változtatják a versek alakulása közben önmagukat és egymást, illetve szemantikai háttereiket. Például az első vers – mellesleg maga a címe is: *Metamorfózisok* – így kezdődik:

*Mohács-tavas, mely sikerekkel
kicsit felold és elvakít.
Petőfinek tűnik az ember,
a hold leér az ablakig –*

Maga „Mohács” is sokszoros jelkép, többféleképpen átszíneződött már akár a költői hivatkozások során („több is veszett Mohácsnál”-tól „Nekűnk Mohács kellett”-ig és

tovább). Itt látszólag könnyed összetétel, vadonatúj költői szó előtagja csupán: „*Mohács-tavas*”-ról hallunk. Olyan tavasz ez, mely beoltódott nemzeti létünk nagy temetőjé-nek gyászával, nyomasztó érzetével? Az összetételben maga a „tavasz”, ez az oly köznapi szó (amely már köznapiságában is a remény, bizalom, ifjúság társ-szava) nyilvánvalóan *történelmi* tavasz-jelentésű, s a mi márciusunk tudatában, mintegy azonosul 1848-cal, nemes hagyományával, egybeolvad Petőfi alakjával. Így bevezetése a Petőfi-felbukkanásnak, s a sokértelmű felidézés első alakváltozatának („*Petőfinék tűnik az ember*”). Az a Petőfi-alak ez, amely a következőkben „*jelkép-ember csupa elégből*”. Vele lennénk (lehetnénk) azonosak? A *Metamorfózisok* második felében jönnek sorra a visszavonások: „*Csak ne lenne...*” kezdettel:

*Csak ne lenne már díszkötésben,
mint Kufsteinban államsfogoly,
túl Márványtengeren, szökésben,
vagy Torinóban valahol.*

Ez a Petőfi már egy hajdanvolt klasszikus. A „díszkötésben”-lét kegyelettel őrzött emlék, amelyben a kegyelet az élő örökség letudása is, vagyis, nem-vállalása. Furcsa, hirtelen – és észrevétlen – fordulattal hasonul akár a Kufstein-béli bebörtönzéshez, vagy a kimondatlanul megidézett Kossuth (és társai) szerepéhez, a tehetetlennek bizonyuláshoz. S a verskezdő szó a vers végére sorrendet változtat:

Tavas-Mohács lesz mindenünkből

s hozzát teszi:

és rendes csárdáskiskalap...

Vagyis az 1526-tal párosított 1848 itt a megnevezetlenül jelenlévő Garibaldi, s még inkább a Garibaldihoz fűzött remények utóéletképét ölti. Az egy szóba írt „csárdáskiskalap” hangulatilag is az immár még csak nem is tragikus (inkább operettes) változat, maradvány formájában történő levitézlés megjelenítése.

Ez a fajta transzformálódás a másik két versben, másként folytatódik. Az álomig, az égig emelkedik újra a Petőfi-kép, a Petőfi-szerep, mígnem a „*Valaki kell hogy álljon mindig – / istenfi, költők, vateszek,*” – fohásza a fogalommmá vált „301” hat sorával zárul. S itt egyben a tragikum ismét lesújtóvá de felemelővé is lesz. Hiszen Mohácstól 56-ig, Petőfitől Nagy Imrééig teljesedik az előttünk álló metamorfózisok, szerepek sora, historiólag: egymásba átalakulása. Ugyanaz az ég feszül mindezek fölött. A nemeshangzású nagy nevek helyett itt már „*a parcellának lesz már csak neve, / a névtelenek rétege felett*”, míg a márciusi égbolt helyén „*egy temetőnyi ég homlokzatá*”-t látja a költő.

Időm fogytán. Látom: voltaképpen nem bővíttem, hanem szűkítettem mindannak körét és köreit, amely benne rejlik, benne sűrűsödik, akár például a kiemelt három rövid vers néhány kiemelt szavában, sorában, ezek versbéli átváltozásaiban.

Talán arra alkalmas a kényszerűen rövid elmefuttatás, hogy érzékeljük: a nagyon egyszerű Lászlóffy Aladár-versek láthatóan és láthatatlanul, esszenciákat sűrítenek. Például múltunk parlatait, s ezzel együtt saját napjaink, saját lehetőségeink újraélésének ösztönzését.